

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Onbewuste communicatie

Verslag van

22nd Annual Conference of the
European Psychoanalytical Federation
[Brussel, 2-5 april 2009]

PIET RIJNIESE & MERLE HEINEMEIJER

Terwijl Brussel in groten getale plaatsnam op de terrassen van de stad werd onder de aantrekkelijke titel *Using different forms of unconscious communication* een grote variatie aan lezingen aangeboden, in het kader van het jaarlijkse EPF-congres. Onze anticipatie-lust kreeg het direct al zwaar te verduren door de bezoeking die een dergelijk congres altijd óók is: lange sessies, soms chaotische of onverstaanbare sprekers, het vermoeiende van lezingen in buitenlandse talen, et cetera. In de loop van de eerste dag was onze *congress breakdown* al op zijn hoogtepunt. Wat hielp was: blijven luisteren. Klinisch materiaal boeit en neemt je mee; een treffend citaat hier en daar en dan een prachtige lezing door Michael Parsons zorgden voor herstel. Aan de hand van de geschiedenis van de Belgische Vereniging voor Psychoanalyse liet Serge Frisch zien hoe het onvermogen om trauma en crisis te symboliseren — ja, ook zij! — maakt dat deze (groeps)onbewuste ervaringen over de generaties heen worden gecommuniceerd en uitgeleefd in herhaling. Opmerkelijk in dit verband is dat het archief van de vereniging op dit moment niet toegankelijk is; als het niet al vernietigd is, berust dit momenteel bij een niet-lid.

De vraag ‘Wat te doen op een bepaald moment in het analytisch uur?’ kan volgens de Amerikaan Jonathan Lear niet beantwoord worden op grond van het materiaal van dat moment, noch vanuit enig analytisch gezichtspunt op dat materiaal, maar uitsluitend in het licht van het ‘uiteindelijk doel’ van de analytische onderneming,

omschreven in navolging van Loewald als ‘freedom’: freedom of mind, of speech, of being, and... of letting be.

De toonaangevende Franse analyticus René Roussillon beschreef het analyseren als het luisteren naar en het verstaan van de associaties in taal. Naast verbale taal is er de affectieve en lichamelijke taal en communicatie in handelingen. Het onbewuste spreekt in al deze talen. Het woord ‘taal’ in lichaamstaal is niet alleen metafoor maar impliceert ook structurering en symbolisering in lichaamstaal en handelingen. In een knappe lezing presenteerde Sira Dermen, vrijgevestigd analytica in Londen, meeslepend klinisch materiaal van haar werk met verschillende vormen van waanbeleving in de overdracht bij een agressieve en een perverse patiënt. Antonino Ferro trachtte vervolgens in eigen mijmeringen en dromen ontvankelijk te zijn voor onbewuste communicatie om zijn techniek hiermee te inspireren.

Voorlopig hoogtepunt was de voortreffelijke bespreking door Andrea Sabbadini en Marc Hebbrecht van de ontroerende film *Une liaison pornographique* van Frédéric Fonteyne. Overigens niets pornografisch maar wel een aanrader als u nog eens een filmpje gaat huren.

Het absolute hoogtepunt werd de volgende dag gevormd door de bespreking door Engelsman Michael Parsons van de vraag ‘What does it mean to be fully alive?’ Met Winnicott beschrijft hij hoe ‘living in compliance’ wordt beleefd als leeg en waardeeloos terwijl leven in ‘creative apperception’ het gevoel geeft dat het leven ‘waarlijk de moeite waard is geleefd te worden’. De beleving in het nu — ‘the present moment’ — wordt levend en krijgt innerlijke betekenis als de nawerking van vroegere ervaringen een kans krijgt — *nachträglich* — doordat zij niet simpel her-innerd worden maar door ‘memory-work’ in staat gesteld worden tot ‘the re-creation of past experience in the mind’. Anderzijds scheidt het vermogen om open te staan voor het onbekende — *unheimliche* — in de toekomst — ‘the

future moment — de mogelijkheid van een denkbeeldige terugblik op het heden. De «creative apperception» van toekomstige mogelijkheden vult de beleving als het ware *vortrglich*. Zo zijn «begin» en «eind», *Urszene und Tot*, hoewel beide onkenbaar, immer aanwezige grenzen in de spreekkamer: «There is a lifetime burning in every moment.» (In haar lezing voor de gemeenschappelijke Nederlandse verenigingen op een maandagavond in Amsterdam sloot Jen Abram, ook uit Londen, hier naadloos op aan door Winnicott te laten verzuchten: «Oh God! I hope I'll be alive when I die...!») Door op het moment suprême een andere lezing te presenteren dan aangekondigd was, leefde Parsons zijn these. Dit werd door het publiek goed begrepen en beloond met een applaus als betrof het een met glans gezongen aria in de opera. Stefano Bolognini — *future president?* — had de zware taak om de volgende spreker te zijn. Hij deed dat met een prachtig verhaal waarin hij klinische vignettes uitwerkte rond het thema van de onbewuste communicatie. Onder verwijzing naar Freud: «Geen sterveling kan een geheim bewaren; verraad gutst uit alle poriën», concludeerde hij: «Unconscious communication is an act», een handeling. Bij zijn introductie van een panel over onbewuste communicatie refereerde Rob Wille, van de Nederlandse Psychoanalytische Groep, aan Freuds (1912) beeld van een telefoon: het gebruik door de analyticus van zijn onbewuste als «ontvanger», bij implicatie een wederkerig, tweepersoons-fenomeen. (Kinder)analytica Florence Guignard bestudeert de invloed van de moderne virtuele werkelijkheid op de ont-

wikkeling van de huidige generatie. Men kan zich de vraag stellen hoe de wereld van computer, internet en games de ontwikkeling verandert: alles is mogelijk, en wel zonder uitstel, je kunt iedereen doodschieten en ze duiken direct weer op, nuance bestaat niet, het is 0 of 1, passief waarnemen vangt voorstellen of fantasie. Beslissend is niet de beschikbaarheid van de virtuele media maar de wijze waarop het kind deze gebruikt. Guignard denkt niet vanuit depreciatie over deze media, maar bestudeert de gevolgen voor de ontwikkeling, met nieuwe manifestaties in overdracht en tegenoverdracht.

Op de zondagochtendlezing was de spreker zelf afwezig; Christopher Bollas was ingesneeuwd in zijn woonplaats in North Dakota. Zijn verhaal werd voorgelezen door een vriend. De droom wordt al sinds de oudheid gezien als een bron van wijsheid, echter de wijze van interpretatie kent grote verschillen, met Freuds belangrijke stap voorwaarts: de interpretatie van de droom in de analyse als expressie van het onbewuste van de patiënt. Daarbij beschrijft Bollas dat de dromer ook 's nachts in analyse is, waarbij het analytische koppel geleidelijk geïnternaliseerd wordt, de droom creëert en in de droom aanwezig raakt. Bollas werkt de droom uit als een cocreatie. Begrippen als «symbolisatie» en «triangulatie» werden veel gebruikt. Voor de Nederlandse toehoorder is het misschien interessant dat het begrip «mentaliseren» niet één keer genoemd werd. Al met al was er veel van onze gading, waarbij de driesterrenlezing van Parsons*** op zich al «de reis waard was» (*Guide Michelin*).